

Ko neļauj aizmirst Matīsa Kažas izrāde

Par izrādi "Nacionālais kanāls" Latvijas Nacionālajā teātrī (režisors Matīss Kaža). Valda ČAKARE

Divu mūzu kalps

Matīss Kaža ir divu mūzu – kino un teātra – kalps. Turklāt apveltīts ar ievērojamām darba spējām. Tāds iespaids radies, redzot, cik izveicīgi Matīss Kaža savieno vērienīgas organizatoriskas aktivitātes un intensīvu jaunradi, ko raksturo māka ar tēmām un idejām atsaukties mainīgajai konjunktūrai, ja ar to saprotam nosacījumu kopumu vai lietu stāvokli sabiedrībā.

"Nacionālais kanāls", ko Kaža iestudējis uz Nacionālā teātra lielās skatuves, ir Lī Hola un Padija Čajefska luga. Tās pamatā – komerciāli un mākslinieciski veiksmīga, kritikas augstu novērtēta filma "Network" ("Kanāls"), ko 1976. gadā uzņēma Sidnijs Lumets. Nosaukums var tikt latviskots arī kā tīkls, sistēma vai tīklojums. Visas šīs nozīmes ir klātesošas tiklab filmā, kā izrādē, jo satīriski iekrāsotais stāsts savērpjas ap perturbācijām milzīgas, sarežģītā hierarhijā satīklotas raidorganizācijas darbībā.

Ienesīgs dumpinieks

Notikumu gūzmas izraisītājs šajā stāstā ir TV ziņu moderators Hovards Bīls. Zemo reitingu satriekts un bailēs no perspektīvas tapt atlaistam, Bīls tiešajā ēterā apsola padarīt sev galu, pie viena paužot protestu pret dzīves bezjēdzību. Un – *surprise, surprise!* – pēc šīs ziņas atkal kļūst "ienesīgs".

Dumpinieks, kurš izkliedz visu, par ko neapmierinātais mazais cilvēks radis burkšķēt virtuvē pie vakariņu galda, ir labi pārdodama prece. To acumirkļi pamana ambicioza, jauna programmu vadītāja Diāna Kristensena un panāk, ka Bīls tiek pārvirzīts viņas "jurisdikcijā", respektīvi, no ziņu dienesta uz izklaides sadaļu. Kad Bīls atkal kļūst neērts, jo sāk skatītājus garlaikot un reitingi strauji slīd uz leju, viņu novāc. Protams, ar skaļu šāviena blīkšķi un, protams, tiešajā ēterā.

Pirms izrādes skatīšanās iepazīties ar grāmatu vai filmu, kura kalpojusi par iedvesmas avotu teātra versijai, vienmēr ir riskanti. Tik bieži gadās, ka sagaida vilšanās, jo "produkts" atpaliek no pirmavota mākslinieciskā iedarbīguma un

satura bagātības ziņā. Šoreiz tā nav. Gan tāpēc, ka izrādes veidotājiem izdevies atrast tieši teātrim specifiskus risinājumus, lai panāktu mediju videi raksturīgo drudžaino atmosfēru, gan arī tāpēc, ka no izrādes ekspresīvā jucekļa iztīstās likumsakarības, kuras vēsta ne tikai par industrijas traģikomiskajām grimasēm, bet arī par cilvēka attiecībām ar realitāti.

Iespaidīgs atbalsta materiāls

Nav mazsvarīgi, ka izrādes telpu paplašina iespaidīgs atbalsta materiāls. Iestudējuma tapšanas gaitā un estētikā ievada teātra **vietnē** ievietotās intervijas, kurās reportiera Džeka Snoudena tēlotājs Kārlis Reijers, virtuozī demonstrējot pilnu komplektu žurnālista uzvedības klišeju, astoņos īsos sižetos iepazīstina ar izrādes veidotāju komandu. Savukārt programmas grāmatiņa piedāvā izrādes tēlu hierarhijas shēmu, kas palīdz saprast, kurš kuram pakļauts korporatīvajā, kanāla un ziņu dienesta līmenī. It kā jau jēga maza – neturēsi taču izrādes laikā priekšā špikeri. Tomēr priekšstats par to, cik ļoti ciešā savstarpējā tīklojumā sasaistīti TV realitāti ražojošā uzņēmuma atsevišķie komponenti, neapšaubāmi rodas. Latvijas apstākļiem projektu pietuvina Matīsa Kažas intervija ar pieredzējušu ziņu dienesta profesionāli – Arni Krauzi.

Zootrops un skrūvītes mehānismā

Izrāde uzņem apgriezienus soli pa solim. Uz priekškara dilst ciparu virkne, skaitot sekundes, kuras palikušas līdz sākumam. Tad priekškars atveras un skatuves telpā savērpjas labi koordinēts juceklis. Tā centrā scenogrāfs Reinis Dzudzilo uz grozāmās ripas novietojis lielu cilindru, kura virsmu klāj darbības vietu attēli – TV studija, bārs ar leti un pudeļu krājumus, tualetes telpa, guļamistaba, darba kabinets. Risinājuma šarms ir tajā apstākļi, ka attēlus, Oļas Golovko pieskatīts, generējis MI.

Ripa griežas, un ap cilindru "dzīvojas" darbības personas, mirklīgos epizožu uzplaiksnījumos piespēlējot konkrētajai darbības vietai. Attēlu virtenē ir arī pārrāvums – tumša plaša, kurai aktieri meistarīgi "pārlec" pāri, nezaudējot kadru savienojuma nepārtrauktību. Teātra vietnē skatāmajā videosižetā Matīss Kaža laipni saka priekšā, ka rotējošais cilindrs ir zootrops – kino rītausmas laiku ierīce, ar kuru var iegūt kustīgus attēlus. To var uzlūkot gan kā Matīsa Kažas sveicienu savai otrajai mūzai – kino, gan kā Reiņa Dzudzilo attapīgu paņēmienu, lai teātra izteiksmes līdzekļiem panāktu filmam līdzīgu mobilitāti un temporitmu. Aktieri drudžaini tekalē un rosās, radot priekšstatu par labi ieeļļotu mehānismu, kurš, spītējot "nobrukumiem" un negaidītiem šķēršļiem, turpina darboties.

Katrs indivīds ir skrūvīte kopīgajā mehānismā, un katram ir piešķirta kāda pamanāma īpatnība, kurai gluži kā delartiskās komēdijas masku uzvedībai arvien ir tendence atkārtoties. Režisors – Ivars Puga – un viņa lietišķā asistente – Marija Bērziņa – bezkaislīgās balsīs "atskaņo" vienas un tās pašas komandas; piemīlīgā studijas pārzine – Madara Reijere – velk uz augšu noslīdējušās zeķubikses; producentis Harijs Hanteris – Matīss Budovskis – truli (bet varbūt nervozi?) kustina žokļus, gremojot košļājamo gumiju; reportieris Džeks Snoudens – Kārlis Reijers – nemitīgi atvāžas zobu pastas reklāmas cienīgā smaidā; kanāla izpildītājs Frenks Hakets – Igors Šelegovskis – uzvelkas līdz tādai kondīcijai, ka liekas – tūlīt eksplodēs un sasprāgs gabalos; Elzas Rūtas Jordānes asistente Šlesindžere nervu spriedzē birdina uz grīdas dokumentus, etc. Tikai Uldis Anže kanāla valdes priekšsēdētāja Eda Radija lomā šķiet tā kā krītam laukā no kopīgā raksta, jo vecišķu tricelīgumu sabiezina līdz treknai karikatūrai. Mūsu priekšā atšķirīgu indivīdu kopiena, kura saliedējusies vienota mērķa – peļņas un reitingu kāpināšanas – vārdā. Šīs kopienas garu skatītājam ļauts sajūst tīri ķermeniski gan horeogrāfes Ramonas Levanes aranžētajā studijas drudzī, gan Martas Ansones komponētajā džeziģi steidzinošajā mūzikā, gan Oskara Pauliņa gaismu dramaturģijā.

Vājprātā nikns pravietis

Visa šī murskuļa centrā atrodas Egona Dombrovska Hovards Bīls. Plecīgs un vienlaikus artistiski lunkans vīrs spēka gados – caur un cauri simpātisks. Dombrovska harisma un zemā, seksīgā balss "nopērk" jebkurā lomā, kur nu vēl skatītāju miljonus uzrunāt spējīga ziņu moderatora veidolā. Bīla apņemšanās beigt piesārņot ēteru ar tukšu d...anu, lai beidzot sāktu runāt patiesību, satricina. Bet patiesība ir tāda, ka visiem viss ir līdz brošai un "katrs viens" (kā teiktu eksprezidente Vaira Vīķe-Freiberga) šajā sakarībā ir vājprātā nikns.

Protams, skatītāja ziņkāri kņudina jautājums – vai tas, ka Bīls ļaujas iesaistīties ar biznesa gēnu dāsnī apveltītās Diānas izklaides projektā, liecina par garīgu nelīdzsvarotību, kura, kā apgalvo Bīla draugs Šūmahers – Ivars Kļavinskis –, prasa medicīnisku iejaukšanos, vai arī Bīls pilnīgi apzināti piekrīt šova zvaigznes lomai, lai izmantotu iespēju teikt patiesību.

Izrāde viennozīmīgi skaidru atbildi nesniedz, taču gribas domāt, ka īstais variants ir otrs. Vēl jo vairāk tāpēc, ka Dombrovska Bīls izrādes gaitā arī vizuāli kļūst arvien teatrālāks – varavīkšņotu uzvalku, kas atgādina TV ekrāna krāsainās joslas, nomaina zeltains akrobāta triko, zaķīša Bannija kostīms ar garām ausīm vai lempīgs ģērbs, kas aktiera augumu padara līdzīgu Oskara Šlemmera "Triādiskā baleta" kostīmiem. Bīls izskatās arvien ākstīgāks un vienlaikus top arī skumīgāks. Varbūt piedēvēju viņam nozīmi, kāda nav

iecerēta, bet, taujājot pēc pirmtēliem, Dombrovska Bīls visvairāk šķiet līdzināmies viduslaiku monarha jokdarim jeb ākstam. Viņam ir privilēģija jokot un izsmiet, teikt nepatīkamu patiesību un netapt sodītam. Viņš vienīgais var atļauties karalim pavēstīt sliktas ziņas. Viņš drosmīgi jā karaspēka priekšā un provocē vai izsmej ienaidnieku. Viņš simbolizē veselo saprātu un godīgumu. Protams, līdz zināmai robežai, kuru 21. gadsimta demokrātiskajā kapitālismā nosaka ne vairs valdnieks, bet peļņa un reitingi.

Cherchez la femme!

Nav grūti iedomāties, ka dzinējspēks raidorganizācijas mehānisma darbībai ir sieviete. Jauna, daiļa un Agneses Budovskas atveidā – arī nesatricināmi krampīga (Agate Marija Bukša šajā lomā vēl jāredz). Varbūt, ka Diānas dzīvē atrastos telpa arī personisku jūtu mirklim attiecībās ar Ivara Kļavinska dzīves nogurdināto Šūmaheru, bet par tādu iespēju liecina vien garāmslidošs pieskāriens viņa svārku atlokam. Budovskai izdodas radīt iespaidu, ka Diānas acu priekšā visu laiku ņirb skaitļi un tabulas. Viņa gūst baudu no attiecībām ar tiem, nevis ar dzīvu cilvēku. Tāpēc Diānai pietiek apņēmības ne tikai nogalināt izklaides potenciālu izsmēlušo Bīlu, bet arī izmantot viņa nāvi apsūbējušo reitingu spodrināšanai. Lauras Siliņas efektīgajai garkājei – teroristei Penijai – pēc izaicinošas izgozēšanās kameru priekšā augstpapēžu korpēs un lillā zeķbiksēs nav nekas pretī Diānas šova laikā Bīlu nošaut. Ja esi sācis skriet, atpakaļ neskaties, citādi konkurenti panāks.

Izrādes nosacīti liriskās līnijas vilcējspēks – Ivara Kļavinska Šūmahers – ir pozicionēts arī kā cilvēcības aizstāvis iepretim veikalnieciskajai mediju videi. Viņa dialogos ar Diānu var saklausīt gana daudz pārmetumu mīļotajai sievietei par empātijas un citu humānu vērtību trūkumu, taču aktierim izdodas iztikt bez pamācošas sacītājtētiņa intonācijas. Šūmahers redz, saprot un novērtē savu lomu scenārijā, kura beigās – šķiršanās – ir nenovēršamas. Šajā ziņā viņam saprotoša partnere ir Diānas dēļ apnicinātā sieva Luīze, ko spēlē Daiga Kažociņa. Aktrises dramatiskajam talantam īsā izskaidrošanās epizode ir pietiekama, lai pavērtu telpu plašai jūtu amplitūdai – no apvaldītām pazemojuma asarām līdz rūgtiem smiekliem par situācijas banalitāti. Citā tēlotāju sastāvā, ko vēl nav izdevies noskatīties, šo lomu spēlē Marija Bērziņa.

Cilindra vietā kubs

Otrajā cēlienā cilindru skatuves centrā nomaina koši krāsains kubs, kuru līdzīgi kā cilindru var pagriezt dažādos rakursos. Tāda kā digitālā attēla palielināta matrica, kurā dažādos augstumos un izmēros paveras lodziņi. Un tajos savukārt dažādās konstelācijās parādās darbības personas. Pirmajā cēlienā

kostīmu māksliniece Krista Dzudzilo TV kanāla darbiniekus ir ietērpusi dzeltenīgi brūnos zemes toņos, tagad visi ir koši kā papagaiļi – acis žilbina zaļš, sarkans, violets, uzmirdz arī zelts. Starp citu, kopīgā bilde ļoti atgādina vizuālo risinājumu 2020. gada Dmitrija Petrenko Liepājas izrādei "Vienaldzības gadsimts", kur telpu un kostīmus arī bija veidojuši Krista un Reinis Dzudzilo. Ar sārtām, zilām, dzeltenām nišām noformētu skatuvi un tādos pašos spilgtos apģērbos ietērptiem aktieriem. Ja patin atpakaļ lenti, tad arī vēstījums izrādēm šķiet līdzīgs. Atklātības spēle, ko "Vienaldzības gadsimtā" spēlē digitālā klases salidojuma dalībnieki, pakāpeniski sāk kontrolēt spēlētājus, ievēdot viņus sirreālā realitātē. "Nacionālajā kanālā" notiek tāpat, jo izrādes otrajā cēlienā šova realitāte sāk kontrolēt savus veidotājus.

Lodziņos iespundēti, visi TV ļaudis ļaujas vienām un tām pašām kustībām, kas, jādūmā, signalizē par vienām un tām pašām domām, jūtām un centieniem. Bet ļauts uzskatāmā veidā ieraudzīt arī šī mehānisma hierarhiju. Kanāla valdes loceklis – Normunda Laizāna ironiski smīkņājošais Čeiņijs – atrodas vienā līmenī ar pārējiem darbiniekiem, bet kuba pašā augšā atsevišķā lodziņā rēgojas Emīla Ralfa Zagorska atveidotā augstākā "instance" – korporācijas priekšsēdētājs Džensens. Jauns, perspektīvs, no dzīves matērijas attālināts. Augstāks spēks, kas ar rupjo realitāti nekontaktējas.

Medijs ir ziņa

Par spīti košumam un dinamikai izrāde otrajā cēlienā sāk tā kā buksēt un skatītāja uzmanībai ir tendence atslābt. Paradoksālā kārtā, iespējams, tāpēc, ka iestudējuma veidotāji mēģina pieslēgt stāstam arī publiku. Uz skatuves mundri uzlec lesildītājs – LKA 4. kursa students Kristaps Kristers Ozols vienos fliteros vizuālojošā tērpā, čirkainu matu ērkuli un žilbinoši priecīgu smaidu. Ar kaučuka bumbai līdzīgu atsperīgumu viņš artistiski dīdās un izplata Bīla aicinājumu izkliegt savu vājprāta niknumu. Varbūt citās izrādēs ir citādi, bet 20. marta vakarā publika uz titros ietvertajiem rosinājumiem aplaudēt reaģēja labprāt, tomēr neizrādīja vēlēšanos tapt manipulētai un iesaistīties šovā.

Tālab teātris bija rīkojies tālredzīgi, publikā iepludinot cilvēkus, kuri aicinājumam atsauca, jo latviešu skatītāju drīzāk varētu izprovocēt uz kopīgu "Pūt, vējiņi!" dziedāšanu nekā uz protesta kliegšanu. Bet tas nenozīmē, ka nekliedzam. Un kā vēl kliegām – sociālie tīkli, kā zināms, burtiski vārās no kliegšanām. Tāpat kā lesildītāja ņemšanās, arī titros slīdošā informācija par pāvesta veselības stāvokli, ASV prezidenta Trampa aktivitātēm un citiem "karstiem" jaunumiem šķiet lieka vai vismaz neobligāta. Jo neatkarīgi no tā, vai darīšana ir ar 20. gadsimta iedarbīgāko mediju – TV – vai 21. gadsimta podkāstiem, individuālajiem youtube kanāliem, sociālajiem medijiem vai

citiem saziņas veidiem, kuriem pat nezinu nosaukumu, sabiedrības uzrunāšanas un ietekmēšanas mehānisms ir viens un tas pats.

Stāsts ir par to, kā cilvēks, pašam nemanot, tiek padarīts par preci, uzsver izrādes veidotāji. Bet stāsta medaļai ir arī otra puse, ko var noformulēt kā jautājumu par patiesības pieejamību vai varbūt par patiesības iespējamību. Izrādes sakarā nāk prātā mediju teorētiķa Māršala Maklūena folklorizējis domugrauds: *the medium is the message*. Latviskojot – medijs ir ziņa jeb saziņas veids ir vēstījums. Saturs mūsu uztverē mēdz aizēnot saziņas veidu, bet tieši saziņas veids ietekmē un kontrolē cilvēku domāšanas un darbības mērogu un formu. Cilvēkiem nevajag reālo, bet to, ko viņi uztver kā reāli iespējamu.

Esi ar sevi

Horoskopā kādudien lasu lakoniski formulētu ieteikumu: "Vakarā atslēdzies no sociālajiem medijiem un esi ar sevi." Labi. Esmu ar sevi, tomēr zinu, ka plašsaziņas līdzekļi nesnauž un bez mitas ģenerē jaunu realitāti. Matīsa Kažas izrāde to neļauj aizmirst.